

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

НІЦЕНКО В. С., ПОПОВИЧ В. В.

УДК 330.3(477.74)

Ніценко В. С., Попович В. В. Проблеми сталого розвитку Одеського регіону

З розвитком соціально-економічних відносин в Україні, орієнтованих на ринок, активізуються процеси розбудови інфраструктури міст і регіонів, результатом чого є збільшення обсягів виробництва різноманітних матеріальних благ, спрямованих на задоволення першочергових потреб населення. У той же час зростає соціальна напруга, пов'язана із забрудненням оточуючого природного середовища результатами діяльності промислових, переробних, сільськогосподарських та інших підприємств. З метою оцінки проблем сталого розвитку Одещини використано екологічні, екологічні і соціальні вимірники з набором різноманітних індикаторів. Результати досліджень засвідчили низький рівень екологічного управління та високий рівень екологічної небезпеки в регіоні. Тому першочерговим завданням на рівні Одеського регіону повинно стати вирішення питання екологічної складової сталого розвитку через розвиток економічної та соціальної складових.

Ключові слова: сільське господарство, екологія, економіка, соціум, сталий розвиток, система вимірників, індикатори розвитку.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 8.

Ніценко Віталій Сергійович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра агробізнесу і статистики, Одеський державний аграрний університет (вул. Пантелеймонівська, 13, Одеса, 65012, Україна)

E-mail: nicik11071981@yandex.ua

Попович Василь Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, декан економічного факультету, Одеський державний аграрний університет (вул. Пантелеймонівська, 13, Одеса, 65012, Україна)

E-mail: nicik11071981@yandex.ua

УДК 330.3(477.74)

Ниценко В. С., Попович В. В. Проблемы устойчивого развития Одесского региона

С развитием социально-экономических отношений в Украине, ориентированных на рынок, активизируются процессы развития инфраструктуры городов и регионов. Результатом является увеличение объемов производства различных материальных благ, направленных на удовлетворение первоочередных потребностей населения. В то же время растет социальная напряженность, связанная с загрязнением окружающей среды результатами деятельности промышленных, перерабатывающих, сельскохозяйственных и других предприятий. С целью оценки проблем устойчивого развития Одесской области использованы экономические, экологические и социальные измерители с набором различных индикаторов. Результаты исследований свидетельствуют о низком уровне экологического управления и высоком уровне экологической опасности в регионе. Поэтому первоочередной задачей на уровне Одесского региона должно стать решение вопроса экологической составляющей устойчивого развития через развитие экономической и социальной составляющих.

Ключевые слова: сельское хозяйство, экология, экономика, социум, устойчивое развитие, система измерителей, индикаторы развития.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Библ.:** 8.

Ниценко Виталий Сергеевич – кандидат экономических наук, доцент, кафедра агробізнесу і статистики, Одеський державний аграрний університет (вул. Пантелеймоновская, 13, Одеса, 65012, Украина)

E-mail: nicik11071981@yandex.ua

Попович Василий Викторович – кандидат экономических наук, доцент, декан экономического факультета, Одесский государственный аграрный университет (вул. Пантелеймоновская, 13, Одеса, 65012, Украина)

E-mail: nicik11071981@yandex.ua

UDC 330.3(477.74)

Nitsenko V. S., Popovich V. V. Problems of Stable Development of the Odessa Region

Development of market-oriented socio-economic relations in Ukraine contribute to activation of processes of development of city and regional infrastructure. This results in increase of volume of production of various material benefits, directed at satisfaction of first priority needs of the population. This also results in the growth of social tension connected with pollution of environment caused by activity of industrial, processing, agricultural and other enterprises. In order to assess problems of stable development of the Odessa oblast, economic and social measuring instruments were used with a set of various indicators. Results of the studies testify to a low level of ecological management and high level of ecological danger in the region. That is why, solution of the issue of ecological component of stable development through development of economic and social components should become the first priority task at the level of the Odessa region.

Key words: agriculture, ecology, economy, social medium, stable development, system of measuring instruments, development indicators.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 8.

Nitsenko Vitaliy S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Agribusiness and Statistics, Odessa State Agrarian University (vul. Panteleymonivska, 13, Odessa, 65012, Ukraine)

E-mail: nicik11071981@yandex.ua

Popovich Vasily V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Dean of the Economics Faculty, Odessa State Agrarian University (vul. Panteleymonivska, 13, Odessa, 65012, Ukraine)

E-mail: nicik11071981@yandex.ua

Концепція сталого розвитку є однією із найсуперечливіших у світі. Одні науковці вважають дану ідеологію найперспективнішою у XXI столітті, інші – не вважають інструментів, за рахунок чого можна досягти такої рівноваги не тільки в окремо взятих країнах, а й у всьому світі. Найбільш проблематичним є реалізація запропонованої теорії на практиці, особливо в несприятливих умовах господарювання багатьох суб'єктів підприємницької діяльності, податковому тиску, низькому рівні оплати праці, що не задовольняє

більшої частини потреб населення тощо. Тому розгляд даної проблеми на рівні регіону є закономірним і актуальним.

Сталий розвиток являється новою парадигмою, яка розвивається, тому дослідження закордонних теоретиків є основою побудови власної моделі сталого розвитку для регіонів, країн, світу в цілому. Так, основоположниками даної концепції є Г. Айрес, К. Боулдинг, Г. Дейлі, Н. Джорджеск-Роген, Р. Кейтс, Л. Кохрсен, А. Лейзеровіч, Т. Перріс, Дж. Хулс та інші. У працях зазна-

чених економістів розкривається зміст сталого розвитку, його складових: економічної, соціальної і екологічної.

Метою роботи є оцінка розвитку Одеського регіону на сучасному етапі із застосуванням різноманітних вимірників та індикаторів.

Геополітичне розташування Одещини обумовлене як вигідним транспортно-географічним розміщенням, так і зростаючою активізацією її участі у великих європейських міжрегіональних організаціях – Асамблеї європейських регіонів і Робітничої співдружності придунайських країн. Будучи частиною морського фасаду країни, Одеська область значною мірою сприяє активній участі України в роботі країн – членів Чорноморського економічного співробітництва.

Головне природне багатство області – її земельні ресурси, що представлені переважно чорноземними ґрунтами з високою природною родючістю. У сполученні з теплим степовим кліматом вони формують високий агропромисловий (сільськогосподарський) потенціал регіону.

Особливе місце у сталому розвитку та продовольчій безпеці належить сільському господарству – другій за обсягами виробництва й зайнятості трудових ресурсів галузі матеріального виробництва.

Дані табл. 1 свідчать, що рівень розвитку сільського господарства знаходиться на неналежному, низькому рівні. Так, за продуктивністю праці та середньомісячною номінальною оплатою праці область займає передостаннє місце, рівнем рентабельності – 19 місце. Низькі показники унеможливають сталий розвиток сільських територій.

Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун підкреслив, що сталий розвиток засновано на взаємозв'язку економічних, соціальних та екологічних аспектів [1].

Аналіз досліджень Т. В. Гоголь показує, що вітчизняні вчені розширили поняття сталого розвитку, зробили його таким, що охоплює всю проблематику розвитку сільських територій. При цьому складовою частиною проблематики сталого розвитку постають проблеми комплексного розвитку сільських територій, що включають в себе: проблеми економічного і соціального розвитку, екологооблаштування, збереження і розвитку культурно-історичної спадщини тощо [2, с. 190]. Необхідно зазначити, що наведені елементи входять до складу вищенаведених аспектів сталого розвитку.

Екологічна ситуація в Україні носить кризовий характер. Рівень техногенного навантаження на природне середовище перевищує аналогічний показник розвинутих держав в 4-5 разів. Зменшуються інвестиції в природоохоронне будівництво та фінансування природоохоронної діяльності, що сприяє збільшенню ризику великомасштабних аварій та катастроф. Особливу екологічну проблему в Україні спричинила аварія на Чорнобильській АЕС, яка призвела до радіоактивного забруднення більше як 50 тис. км території України, де було розташовано 2994 населених пунктів. Постраждало 26 млн осіб, у тому числі 1 млн дітей. Через високий рівень забруднення з користування вилучено 180 тис. гектарів ріллі та 157 тисяч гектарів лісу.

Усі ці фактори призвели до кризового стану здоров'я населення. Тривалість життя є набагато нижчою, ніж у розвинутих країнах, зменшується народжуваність, зростає смертність населення [6].

На думку В. Трегобчука, соціально-економічний розвиток має ґрунтуватися на принципах врахування можливостей природних комплексів витримувати антропогенні навантаження і забезпечувати нормальне функціонування біосфери і локальних екосис-

Таблиця 1

Основні показники розвитку сільського господарства Одеської області *

Показник	Рік								Місце регіону в 2011 р.
	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	
Площа с.-г. угідь у користуванні, тис. га	2066,3	2056,0	2024,3	1993,0	1968,4	1956,4	1959,6	1959,9	2
Валова продукція, млн грн	13599,8	7978,4	7914,3	9003,0	9384,3	8554,6	9381,1	10020,3	9
у т. ч. на одну особу, грн	5158	3073	3166	3737	3921	3577	3925	4195	18
Продуктивність праці, грн	42910,6	25950,1	27826,5	61783,5	104853,7	97901,6	106526,7	109602,7	23
Прибуток (збиток) від реалізації продукції, млн грн	569,5	41,4	35,8	59,9	376,5	222,0	555,2	622,4	14
Рівень рентабельності, %	40,3	22,1	5,2	6,4	20,5	10,0	20,1	18,8	19
Кількість найманих працівників, тис осіб	-	-	-	69,7	46,9	41,9	38,4	36,9	6
Середньомісячна номінальна оплата праці, грн	-	-	99	355	821	927	1075	1395	23

* Джерело: побудовано за даними [7] та власними розрахунки.

Склад і значення індикаторів сталого розвитку

№ з/п	Назва індикатора	Склад індикатора	Оцінка
1	Економічний	Індекс конкурентоспроможності. Індекс інноваційно-кадрового потенціалу	0,334
2	Екологічний	Екологічні системи. Екологічне навантаження. Регіональне екологічне керування	0,510
3	Соціальний	Суспільство, засноване на знаннях. Розвиток людського потенціалу. Якість життя. Інституціональний розвиток	0,527

тем. Від цього вирішальною мірою залежать їх корисна продуктивність, якість і комфортність життєвого середовища, екологічне та економічне благополуччя населення того чи іншого регіону [8, с. 24].

Важко погодитися з думкою авторів (С. Дорогунцов, О. Ральчук) [3], які вважають, що сталий розвиток – концепція розвитку всієї планети та цивілізації в цілому. На нашу думку, кожна країна, її регіони, міста є елементами більш високого рівня сталого розвитку, і у той же час, є виокремленими по відношенню до інших систем сталого розвитку. Так, залежно від соціально-економічного розвитку регіону залежить рівень розвитку інфраструктури, матеріального добробуту населення, відповідно зростає екологічне навантаження на оточуюче природне середовище.

Н. О. Маскаленко і Є. С. Гаймур розглядають діяльність сучасного підприємства в контексті забезпечення сталого розвитку, що пов'язано насамперед з економіко-екологічними ризиками, оскільки вплив екологічного чинника на економічне зростання промислового підприємства проявляється в його впливі на процеси відтворення і функціонування всіх видів економічних ресурсів підприємства, які в неї є, і його конкурентоспроможність [5, с. 123]. Ми погоджуємося з думкою авторів, які вірно розглядають підприємство як первинний об'єкт у системі сталого розвитку.

Як зазначає Є. В. Зарічанська, світовий економічний розвиток характеризується істотним загостренням проблем забезпечення сталого, збалансованого та взаємообумовленого функціонування усіх сфер життєдіяльності національних систем. Саме тому подальші трансформаційні процеси повинні відповідати принципам сталого розвитку та екологічної безпеки. Не викликає сумніву той факт, що прискорений розвиток виробництва супроводжується збільшенням кількості утворених відходів, що вимагає від організації політики ефективного поводження з промисловими відходами [4, с. 129]. Не можна не погодитися з думкою автора, оскільки відсутність сміттєпереробних підприємств загострює питання екологічної стійкості.

На базі сформованої методики проведемо дослідження сталого розвитку Одеської області з використанням економічного, екологічного та соціального вимірників (рис. 1 і табл. 2).

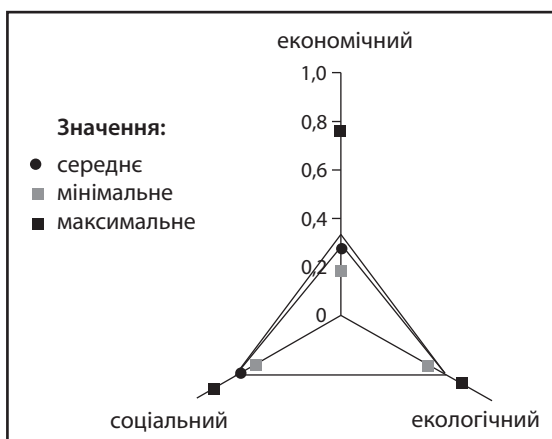

Рис. 1. Індикатори сталого розвитку

Як бачимо, результати дослідження показують, що область посідає у рейтингу економічного виміру України 6 місце, високе місце за ступенем гармонізації – 5 позиція. Ще вище адміністративно-територіальна одиниця розміщена за індексом сталого розвитку – 4 позиція, що свідчить про належний рівень збалансованості всіх трьох вимірів сталого розвитку.

Більш детально проведена характеристика сталого розвитку в розрізі категорій політики (12 показників), представлених нижче (рис. 2 і табл. 3).

Стосовно категорій політики відзначаються високі місця у рейтингу: «Підприємницька діяльність» – 3 позиція; «Ринок праці» – 5, «Базові потреби» – 6, «Інноваційно-інвестиційні можливості» – 8. У п'ятірку кращих входять такі параметри: введення в експлуатацію житла (3 місце), діяльність підприємств сфери послуг (2 місце), малий бізнес (дві складові мають 4 позицію), оборот роздрібною торгівлі, витрати населення, подача заявок на видачу охоронних документів. Відносно високі інвестиційні можливості та інвестиційна привабливість. Існує розвинута інфраструктура, яка функціонує у сфері морських перевезень.

Одеська область займає одну із середніх позицій рейтингу регіонів України за екологічним виміром, 14, на відміну від 25 місця у дослідженні 2009 р., змінивши групу з низькою екологічною сталістю на групу із середніми значеннями індексу екологічного виміру, зокрема через покращення значення категорії політики «Регіональне екологічне керування». Регіон має одні з найгірших показників в Україні, пов'язані з атмосферним повітрям (за вмістом формальдегіду особливо), найбільшу частку території під твердими побутовими відходами, забрудненість водних об'єктів регіону нітратами. Більша частина параметрів, які характеризують область, мають значення нижчі за середні серед оцінюваних регіонів. Хоча не можна не відзначити намагання області у напрямі зменшення забрудненості повітря і у сфері лісопоновлення. Одеська область входить до груп з високими (критичними) значеннями

індикаторів усіх розглядуваних загроз. Серед найбільш вагових факторів, які спричинили таку позицію регіону, є висока сумарна забрудненість атмосферного повітря, значні підтоплені території та розповсюдженість активних зсувних процесів, значний відсоток сільгоспугідь у території (близько 80%).

Одеська область займає 8 місце у рейтингу за соціально-інституціональним виміром. Це зумовлено потраплянням області в першу десятку рейтингу за такими категоріями політики, як «Суспільство, засноване на знаннях», «Розвиток людського потенціалу», «Якість життя», відповідно займаючи 8, 9 та 5 місця. Відповід-

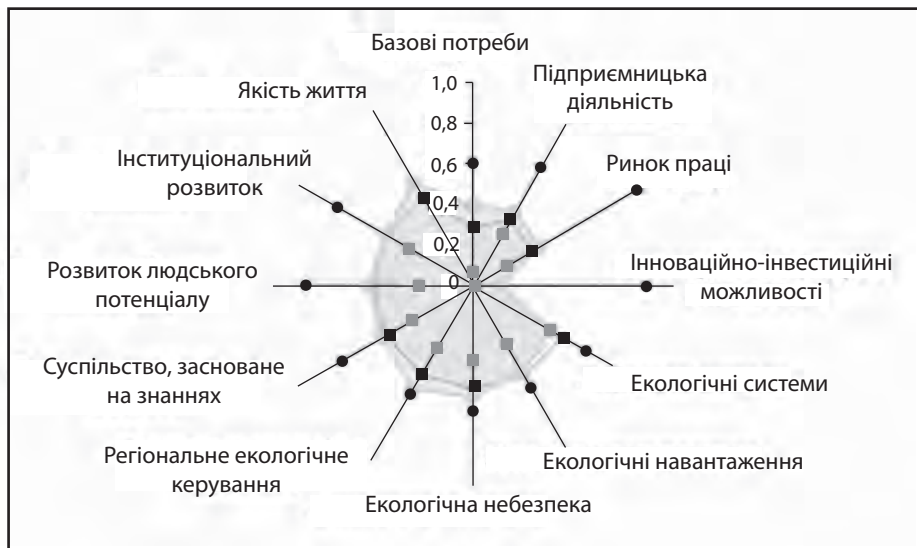

Рис. 2. Значення основних категорій політики

Таблиця 3

Склад і значення категорій політики

№ з/п	Назва категорії	Склад категорії	Оцінка
1	Якість життя	Відпочинок і культура людей. Стан навколишнього середовища. Свобода людей. Здоров'я людей. Стан інфраструктури. Ризики та безпека життя	0,580
2	Базові потреби	Валовий національний продукт. Промислово-сільськогосподарська сфера. Нематеріальна сфера. Транспортна інфраструктура	0,394
3	Суспільство, засноване на знаннях	Інтелектуальні активи суспільства. Перспективність розвитку суспільства. Якість розвитку суспільства	0,517
4	Розвиток людського потенціалу	Розвиток здоров'я та фізичного виховання. Рівень освіти. Демографічний розвиток. Ринок праці. Економічна складова людського потенціалу	0,516
5	Інституціональний розвиток	Політична свідомість. Вплив релігійних інституцій. Ефективність державної влади	0,493
6	Підприємницька діяльність	Виробничі можливості. Міжнародне торгівельне співробітництво. Малий бізнес. Споживчий ринок. Заборгованість	0,421
7	Ринок праці	Ефективність ринку праці. Можливості ринку праці. Доходно-витратний баланс	0,381
8	Інноваційно-інвестиційні можливості	Наукова діяльність. Рівень інноваційності. Інвестиційні можливості	0,140
9	Екологічні системи	Повітря. Біорізноміття. Земля. Якість води. Кількість води. Радіаційна та екологічна безпека	0,443
10	Екологічні навантаження	Викиди в атмосферне повітря. Навантаження на екосистеми. Утворення і використання відходів. Водне навантаження	0,492
11	Екологічна безпека		0,549
12	Регіональне екологічне керування	Участь в екологічних проектах. Викиди парникових газів. Екологічний трансграничний тиск	0,588

но, за категорією політики «Інституціональний розвиток» область зайняла 14 місце, зокрема, це пояснюється пасивністю населення щодо участі у політичних і громадських організаціях. За оцінками мешканців регіону, спостерігається високий рівень критичності політичної ситуації в країні, що, можливо, і обумовило достатньо низьку активність населення на виборах. Крім того, спостерігається низький рівень довіри до засобів масової інформації. Натомість достатньо висока позиція області за показником «Якість життя» обумовлюється високим рівнем свободи людей, що характеризує можливість вільно висловлювати свої політичні погляди. Також в області широко розповсюджені санаторно-курортні заклади, що обумовлено її специфічним географічним розташуванням, зокрема виходом до моря.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що Одещина має як позитивні, так і негативні тенденції розвитку. Зокрема, наявність розвинутої інфраструктури, у т. ч. наявність морських портів, промислових підприємств, сільськогосподарського виробництва; розвиток людського потенціалу; якість життя; інституціональний розвиток свідчать про високий рейтинг розвитку регіону. У той же час, низький рівень регіонального екологічного керування, високий рівень екологічної небезпеки негативно позначаються на екологічному стані навколишнього середовища.

Згідно з Проектом Закону України «Про Концепцію переходу України до сталого розвитку» у процесі просування на шляху до сталого розвитку будуть видозмінюватися уявлення про нього так, як будуть змінюватися знання про природу, людину, її потреби та засоби їх задоволення. Саме тому реалізація принципів сталого розвитку має здійснюватися поетапно.

На *першому етапі* мають бути вирішені гострі екологічні, економічні та соціальні проблеми, які створюють перешкоду до сталого розвитку. На цьому етапі слід зупинити процеси деградації в сучасному суспільстві і природі, здійснити комплексне оздоровлення природного середовища і природних ресурсів, подолати бідність як соціальне явище, забезпечити умови для створення внутрішнього ринку, домогтися реальної єдності влади і суспільства (народу). На цьому етапі необхідно розробити і впровадити в життя нову політику в галузі освіти і виховання, науки і технологій у відповідності до принципів і завдань сталого розвитку.

На *другому етапі* мають здійснюватися системні (структурні і функціональні) перетворення в економіці, екологізація суспільно-економічних відносин, технологічне оновлення виробництва. Витрати ресурсів на одиницю кінцевої продукції та якість життя народу повинні відповідати рівню розвинених європейських країн.

На *третьому етапі* Україна має розвиватися як повноправний член спільноти розвинених країн світу, які перейшли на засади сталого розвитку. ■

Література

1. В ООН представлений доклад о путях развития после 2015 года [Електронний ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=19659#UbBmGxhSAeY>

2. **Гоголь Т. В.** Формування механізму реалізації державної політики розвитку сільських територій на засадах сталості / Т. В. Гоголь // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2012. – № 4. – С. 186 – 193.

3. **Дорогунцов С.** Сталий розвиток – цивілізаційний діалог природи і культури / С. Дорогунцов, О. Ральчук // Вісник НАН України. – 2001. – № 10. – С. 17.

4. **Зарічанська Є. В.** Історичні етапи формування політики поводження з промисловими відходами / Є. В. Зарічанська // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. [Серія «Економіка». – 2012. – Випуск 1(57). – С. 129 – 140.

5. **Москаленко Н. А.** Экономико-экологические аспекты деятельности промышленных предприятий / Н. А. Москаленко, Е. С. Гаймур // Бізнес Інформ. – 2012. – № 10. – С. 120 – 124.

6. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку : Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/92.htm>

7. Сільське господарство України за 2011 рік : Статистичний збірник / За редакцією Н. С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 386 с.

8. **Трегобчук В.** Концепція сталого розвитку для України / В. Трегобчук // Вісник НАН України. – 2002. – № 2. – С. 24 – 28.

REFERENCES

Dorohuntsov, S., and Ralchuk, O. "Stalyi rozvytok - tsyvilizatsiyni dialoh pryrody i kultury" [Sustainability - civilizational dialogue of nature and culture]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 10 (2001): 17-.

Hohol, T. V. "Formuvannya mekhanizmu realizatsii derzhavnoi polityky rozvytku silskykh terytorii na zasadakh stalosti" [The formation mechanism of state rural development policy based on sustainability]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 4 (2012): 186-193.

Moskalenko, N. A., and Haimur, E. S. "Ekonomyko-ekolohycheskye aspekty deiatelnosti promyshlennykh predpriyatiy" [Economic and environmental aspects of the industry]. *Biznes Inform*, no. 10 (2012): 120-124.

"Pro Kontseptsiyu perekhodu Ukrainy do staloho rozvytku" [On the Concept of Ukraine's transition to sustainable development]. <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/92.htm>

Sil'ske hospodarstvo Ukrainy za 2011 rik [Agriculture of Ukraine in 2011]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012.

Trehobchuk, V. "Kontseptsiya staloho rozvytku dlia Ukrainy" [The concept of sustainable development in Ukraine]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 2 (2002): 24-2.

"V OON predstavlen doklad o putiakh razvitiia posle 2015 goda" [At the UN report about the development after 2015]. <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=19659#UbBmGxhSAeY>

Zarichanska, Ye. V. "Istorychni etapy formuvannya polityky povodzhennia z promyslovymy vidkhodamy" [Historical stages of policy-making industrial waste management]. *Visnyk NUVHP*, no. 1(57) (2012): 129-140.